

ЙОРДАН РАДИЧКОВ В ИТАЛИЯ*

ДЖУЗЕПЕ ДЕЛ' АГАТА (Италия)

Критиците посрещнаха първата поява на Йордан Радичков в Италия („Черказки разкази“, Мариети, 1983 г.) с изненада и одобрение. Това издание, както и настоящото се дължи на ентузиазма и майсторството на Данило Манера. В по-голямата си част критиците мотивираха както изненадата си, така и одобрението си с фантастично-парадоксалния, а следователно при неволна съпоставка и антиреалистичен или поне ареалистичен характер на тази творба. Произведенията на Радичков за известно време разединиха критиката в България на базата на противоположни умозрителни тълкувания: поставяше се въпросът, възможно ли е да се открият в колоритните и непредвидими черказки представителите на интензивните икономически, технологически и духовни промени в съвременна България.

Според мен изключителният успех сред читателите и огромните тиражи, които Радичков постига в родината си, се дължат на нещо по-друго: авторът намира (и постепенно все по-сигурно) ключа на съприкосновение със символично-словесната вселена, насочена към специфичната роля (въпреки значителните различия в разностранните културни прослойки) на разказвача-развлекател, на българския „сладкодумец“, на този, който умее да разказва добре на една аудитория, подготвена да го слуша и да се наслаждава на това, което ѝ се разказва.

Поставянето на акцента върху словесната техника, върху разширяването на възможностите на лингвистичния апарат, при което хиперболи, парадокси, параномазии и фантастични комбинации стават необходими съставни части, за да се задържи вниманието и предизвика удоволствието на слушателя, е причина да отидат на позаден план не само главните идейни внушения, но също така и етичните и философски йерархии на отделните застъпени теми, при което се предизвиква едно антиреалистично в основата си впечатление. От друга страна, концептуално-комбинативната виртуозност на Радичков, като подтиква лингвистично-изобретателската чувствителност на читателя, предизвиква широк възпитателен резонанс, давайки решителен принос за обновление в дебатите, които периодично се подновяват в България по въпроса за езика и по-конкретно за връзката между разговорен и литературен език.

Йордан Радичков е разказвач-сладкодумец с изключителен неподправен талант. Той обаче не е от типа на народните певци на Балканите, при които мелодията и богатият лексикален инвентар образуват неделима част от епическото съдържание, нито пък е от фолклорен тип в тесния смисъл на тази дума, подобно на разказвачите на приказки, на местни поверия или на космогенични митологеми; по-близък е той до ония, които умее днес да разказва майсторски истории или анекдоти, по-близък е до увличащия и обаятелен начин на изразяване на Дарио Фо.

Въпреки че посещавам Радичков от много години, оставам и сега изумен от това как той успява да си припомни — да разкаже веднага, импровизирайки устно, но в

* Предговор към сборника с разкази на Йордан Радичков „Януарско яйце“, излязъл в Италия.

завършен вид, привидно банални случки, на които и двамата сме били свидетели, като ги прави изключително интересни и изпълнени с многозначност или със скрит смисъл. Това подчертано естествено предразположение не може обаче да обясни изцяло майсторството на Радичков. Преходът, който извършва един творец от устния изказ към мъчителното зафиксирване на написания текст, влече след себе си трудни и продължителни занимания и изнурителни търсения. Радичков дължи много на своята дружба с Емилиян Станев, най-големия стилст в българската проза, който постоянно и неуморно търси словесни резонанси, комбинации от звуци и философско съдържание. Не по-малко дължи той на подкрепата и на суровата, макар и приятелски проникновена критика на Петър Диневков, който го открива и подкрепя, като остава и до днес неговият най-вещ тълкувател. (Изучаването на българската литература, било то стара или нова и съвременна, е немислимо без запознаване с привлекателната фигура на този учен, самият той изключителен събеседник-сладкодумец, който стимулира и изследва всички големи български автори на двадесети век.)

Вроденият талант на устен разказвач, оплоден от придобитото майсторство на забележителен творец на писаното слово — ето това е същността на литературния и лингвистичен феномен Йордан Радичков.

Съсредоточаването на вниманието върху начина на словесно изграждане пренасочва или най-малкото отклонява повествователния традиционен хронотоп, като последователно ограничава ролята на фабулата и интригата и създава едно цялостно антиреалистично и антиепично впечатление, както посочихме вече по-горе. Пространството ту се ограничава в достатъчното равновесие на планинския хоризонт на Черказки, ту се разпростира върху цялата вселена и отвъд нея. Що се отнася до понятието време при Радичков, както проникателно посочва Диневков, миналото е неотделимо от настоящето, а самото настояще се превръща в история. На лингвистично ниво тези движения са реализирани чрез редуване, привидно случайно, а всъщност функционално устойчиво, на сегашно време и на минали времена при честото прибегване към една граматическа особеност на българския език, изключително изразителна, а именно — употребата на „разказвателни“ глаголни форми, или „несвидетелски“, които изразяват „недиректно наблюдение“ и следователно намаляват ангажираността на субекта, при което се засилват тайнствеността и многозначността на информацията.

Акцентът върху фабулата и лингвистичната инвенция се подсилва от негласното възприемане на система от ценности: хуманистично-прогресистки, солидаристични и патриархалноколективистични, жизнеутвърждаващи и идеално земни, за които се предполага, че са общи с тези на потенциалния читател. Те позволяват на автора да се смята извън обсега на такава критика, която би го оценявала предимно въз основа на политическите критерии.

Акцентът върху фабулата има освен това и неочаквани, и забавни последствия от формално-парареторичен характер — това са например често срещаните се като предговор или послеслов писма от автора или адресирани до самия него, добавки, постскриптуми, лъжливи морализаторски заключения, невероятни реторични въпроси, задъхани хипотетични конструкции, оксиморони, причудливо изковани метафори, метонимични натрупвания, обръщения към „добре разположения“ читател, фактически позовавания на „аз“-повествовател или на самия автор, което може съзнателно отчасти да бъде обезсилено от несвидетелски словесни форми.

Ограничаването или безкрайното разширяване на белетристичния хронотоп обаче довеждат до оскъден и непретенциозен словесен резултат; възприемането на етичната система на изказ на читателя неутрализира значението на отделни проблеми и предпочитания и авторът и неговите герои могат да говорят за всичко и за всички. Всеки аргумент е достъпен за всеки и един факт, независимо от неговата присъща значимост, може да бъде излаган, оценяван, оборван и разширяван безкрайно: оттук следва и постоянното прибегване до „отначало“ и Радичковите вариации, които об-

хващат понякога обширни пасажии от текста или цели отделни разкази, като например „Лисицата, която се преструваше на мъртва“.

Логиката на собственото му изкуство довежда Радичков да се утвърди с текстове, за които полифоничната форма, виртуозността на репликите-вариации, както и подновяващото се присъствие и жестикулативната стойност на сладкостомеца намират вътрешна законна жанрова обусловеност в театъра. Театралните произведения като „Опит за летене“ (поставена с успех на сцената в САЩ, СССР и на други места) или „Суматоха“ служат за образец на творческата и писателската зрелост на Радичков, особено ако бъдат сравнени с разказите, с които генетически са свързани.

Йордан Радичков наскоро завърши своето най-зряло произведение, наситено и стилистически съвършено — драмата в две действия „По свой образ и подобие“. Това произведение, все още неотпечатано, вече изглежда предопределено да раздели отново критиката. В него се разказва как един дървар, който среща Ричард III, се съгласява да замени своя кон за царството, което му предлагат и как след това за кратко време той превръща богатото и сияйно преди царство в бедно и безлично, правейки го именно по екстраполация на собствената си логика „по свой образ и подобие“. Драмата, която съдържа забавното, символично разпознаване на почти цялото земно кълбо, като се възползва от театралните идеи и открития, които типологически напомнят за най-добрите прояви на Дарио Фо, кара да се предугади, въпреки доминиращия оптимизъм на нейния автор в контекста, една сериозна сянка на загриженост за съдбините на хората, на които Радичков щедро е отдал и посветил целия свой „словесен дар“.

Преведе от италиански: Искра Арнаудова